Theosophia
Felsefe, İlahiyat, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi
E-ISSN: 2757-606X

Citation/©: Yılmaz, M. (2025). Câhiliye Devri Arap Şiirinde Esire Muamele İzleri. *Theosophia*, 11, 37-57.

DOI: **10.5281/zenodo.18045866**
Received: 27.09.2025 – Accepted: 10.12.2025 – Published: 27.12.2025

CONCEPTUAL ARTICLE

Câhiliye Devri Arap Şiirinde Esire Muamele İzleri

Mehmet YILMAZ*

Öz: Bu makalenin konusu, Câhiliye devri Arap toplumunda esir bireye uygulanan muamele türlerinin dönemin Arap şiirine olan yansımalarıdır. Problemi ise, dönemin Arap şiirinde dikkat çeken esir algısının sorgulanmasıdır. Her ne kadar son zamanlarda Câhiliye devri Arap toplumunda esir bireyin akıbetini farklı bağlamlarda ele alan araştırmalara rastlansa bile söz konusu araştırmaların tabiatı gereği dönemin Arap şiirine yeterince değinmediği ve genel özellikleri zikretmekle yetindiği görülmektedir. Makalemizi ayrıcalıklı kılan husus, dönemin Arap şiirinde esiri bağlama, hapsetme, esire kötü muamelede bulunma, fidye karşılığında serbest bırakma, övünme, takdir kazanma veya esir alan cihetin lehine propaganda aracı olarak kullanma amacı güdülerek serbest bırakma, katletme ve gelişen olaylar karşısında esir bireyin yaşadığı duygu yoğunluğu gibi beyitlere yansıtılan ilginç yaklaşımlar ve detaylardır. Makale, dönemin karanlık yüzüne ışık tutması ve şiir sanatına yansıtılma biçimini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Makalede nitel yöntem tekniklerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla arka plan mahiyetinde Câhiliye devri Arap toplumunda özgür bireyin ele geçirilme, zorla alıkonma, tuzağa düşürülme ve üzerindeki borcu ödeyememe gibi nedenlere bağlı olarak esir statüsüne geçirilme gerekçelerine kısaca değinildi. Ardından esir statüsüne geçirilen bireyin maruz bırakıldığı işkence, öldürme, fidye karşılığında serbest bırakma, koşulsuz serbest bırakma, alnını keskin aletle yaralamak suretiyle damgaladıktan sonra serbest bırakma ve köle olarak kullanma gibi muamele türlerine değinildi. Daha sonra ilgili beyitler çerçevesinde esir bireye uygulanan muamele türlerinin dikkat çeken ipuçlarına yer verildi. Esir bireye ele geçirildiği andan itibaren psikolojik ve fiziksel baskı uygulanması, itibarsızlaştırılması ve kaçmasını önlemek amacıyla ip, zincir, pranga ve meşin gibi nesnelerle ellerinin veya ayaklarının sıkıca bağlanması, kuyu, hayvan barınağı ve az rastlansa da hapishane gibi izbe yerlerde gözetim altında tutulması beyitlerde dikkat çeken tespitler arasındadır. Benzer biçimde uzun süre ıssız çölde yaya olarak yürütülmesi, zincire vurulmuş halde sokak aralarında kırbaçlanarak halka teşhir edilmesi, devenin arkasına bağlandıktan sonra yaya olarak koşar adım yürütülmesi, kılıç darbeleriyle elinin koparılması, gözüne ok fırlatılması ve vahşice katledilmesi gibi insanlık dışı muamele türleri de beyitlerde dikkat çeken tespitler arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Arap Şiiri, Câhiliye Devri, Savaş, Esir.

Traces of Captive Treatment in Pre-Islamic Arabian Poetry

Abstract: The present study examines the reflections of various forms of treatment applied to captives in Jāhiliyyah-era Arab society as represented in contemporary Arabic poetry. The central problem addressed is the investigation of the perception of the captive figure that emerges in these poetic texts. Although recent scholarship has explored the fate of captives in Jāhiliyyah society from different perspectives, these studies have generally not engaged sufficiently with Arabic poetry of the period and have remained limited to outlining general features. What distinguishes this research is its focus on the specific approaches and nuanced details reflected in poetic verses, such as binding, imprisonment, mistreatment, release in exchange for ransom, release as a means of boasting, earning praise, or serving as propaganda for the capturing side, as well as killing, and the intense emotions experienced by the captive in the face of unfolding events. This study is significant in that it sheds light on the darker aspects of the period and reveals the ways in which these realities were poetically represented. The research employs qualitative methods of document analysis. As background to the main inquiry, the study first briefly addresses the reasons that led to the enslavement of free individuals in Jāhiliyyah society, such as capture in warfare, forced abduction, entrapment, or failure to repay debts. It then explores the various treatments to which captives

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Çanakkale, TÜRKİYE. myilmaz93@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-8223-7065

Articles in Theosophia are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

were subjected, including torture, execution, release upon ransom, unconditional release, branding on the forehead before release, and enslavement. Subsequently, key poetic references to these treatments are analyzed. The findings highlight that from the moment of capture, captives were subjected to both psychological and physical pressure, humiliation, and restrictive measures such as being tightly bound with ropes, chains, shackles, or leather straps, and confined in wells, animal shelters, and—though less commonly—prisons. Other inhumane treatments depicted in the verses include being forced to march long distances in the desert, paraded and flogged in chains through the streets, made to run on foot tied to a camel, having hands cut off with a sword, eyes pierced with arrows, and being brutally killed.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Arabic Poetry, Jāhiliyyah Period, War, Captivity.

Giriş

İnsanoğlu fıtratı gereği özgür yaşamaya ve varlığı korumaya eğilimlidir. Bu sebeple geçmişten bu yana esaret hayatı yaşamayı zül saymış ve özgür yaşamak için çaba göstermiştir. Zaman içerisinde çıkar ilişkilerine dayalı oluşumlar, gruplar ve topluluklar meydana gelmiştir. İlişkilerde sorunların yaşandığı zor durumlarda çatışmalar ve savaşlar baş göstermiştir. Kuşkusuz bu durum, kurak çöl ikliminin hâkim olduğu Arap yarımadasında yaşam mücadelesi veren Câhiliye devri Arap toplulukları için de geçerlidir.[1] Nitekim dönemin Arap topluluklarına has en belirgin özellik neredeyse durmak bilmeyen savaşlar ve akıtılan kanlar olmuştur.[2] Özellikle çölde yaşayan bedevîler varlıklarını korumak ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla civar kabilelere saldırmayı meşru kazanç kapısı olarak görmüşlerdir.[3] Sınırlı sayıdaki su kaynaklarına ve otlak alanlara sahip olmak amacıyla çoğu defa diğer kabilelerle çatışma halinde olmuşlardır.[4] "Kardeşini zalim veya mazlum olmasına bakmaksızın destekle"[5] prensibinden hareketle kabile taassubu adına nüfuz genişletmek, hâkimiyet pekiştirmek, ganimet elde etmek ve onur korumak gibi amaçlarla savaşlar yaşanmıştır. Farklı sebeplerle geçmişte yaşanmış olaylar neticesinde kin ve nefret duygularının tetiklediği savaşlar da söz konusu olmuştur.[6] Çatışmalarda öldürülenlerin intikamını almak kutsal sayılmış ve mutlaka uyulması gereken bir kural olmuştur. Hasım kabileden intikam alıncaya kadar içki kullanmayı, kadınlara yaklaşmayı, güzel koku sürmeyi ve eğlence tertiplemeyi kendilerine yasaklamışlardır.[7] Durum altından çıkılmaz hal alıncaya kadar anlaşma yoluna gitmediklerinden ve kolay kolay diyet almayı kabul etmediklerinden savaşlar çoğu defa süregelmiştir.[8] Kadın şair Kebşe bnt. Maʿdîkerib (ö. 5/627) Yemen'deki Saʿde mevkiinde öldürülen kardeşi ʿAbdullah'ın ardından okuduğu mersiyede bu duruma işaret etmektedir:[9] (Tavîl)

---

[1] Dîrîze Sakkâl, *el-ʿArab fi'l-ʿaṣri'l-cāhilī* (Beyrut: Dâru's-Sadâkati'l-ʿArabiyye, 1995), 96.
[2] Şevkî Dayf, *Tārīḫu'l-edebi'l-ʿArabī el-ʿaṣru'l-cāhilī* (Kâhire: Dâru'l-Maʿârif, 1960), 1/62.
[3] ʿAbdullâh Seyf Kâid el-Ezdî, "Muʿâmeletu'l-Esīr fī Dav'i'l-Kitābi ve's-Sunne." (Yüksek Lisans Tezi, Mekke: Câmiʿatu Ummi'l-Kurâ, 1402), 93.
[4] Nûrî Hammûdî el-Kaysî, *el-Furūsiyyetu fi'ş-şi'ri'l-cāhilī* (Bağdat: Mektebetu'n-Nahda, 1964), 46, 47.
[5] Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî, *Mecmaʿu'l-emṣāl*, thk. Muhammed Muhyiddîn ʿAbdulhamîd (Kahire: Matbaʿatu's-Sunneti'l-Muhammediyye, 1955), 2/334.
[6] İbn Haldûn ʿAbdurrahmân b. Muhammed, *Muḳaddimetu İbn Ḫaldūn*, thk. Halîl Şehhâde ve Suheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2001), 334; Sâlih Ahmed el-ʿAli, *Muḥāḍarātun fī tārīḫi'l-ʿArab* (Bağdat: Matbaʿatu'l-Maʿârif, 1955), 138.
[7] Şevkî Dayf, *Tārīḫu'l-edebi'l-ʿArabī el-ʿaṣru'l-cāhilī*, 1/62; Muhammed Ahmed Câdu'l-Mevlâ Bek vd., *Eyyāmu'l-ʿArab fi'l-cāhiliyye* (Beyrut: el-Mektebetu'l-ʿAsriyye, 1961), 153.
[8] Bek., *Eyyāmu'l-arab fi'l-cāhiliyye*, 154.
[9] Ebû ʿUsmân ʿAmr b. Bahr el-Câhız, *Kitābu'l-hayavān*, thk. ʿAbdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Şeriketu Mektebeti ve Matbaʿati Mustafâ el-Bâbi'l-Halebî ve Evlâdihî bi Mısr, 1966), 4/397.

وَأَرْسَلَ عَبْدُ اللَّهِ إِذْ حَانَ يَوْمُهُ إِلَى قَوْمِهِ أَلَّا تَغُلُّوا دَمِي
وَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُمْ إِقَالاً وَأَبْكَرًا وَأُتْرَكَ فِي بَيْتٍ فِي صَعْدَةَ مُظْلِمِ
فَإِنْ أَنْتُمْ لَمْ تَثْأَرُوا بِأَخِيكُمُ فَمَشُّوا بِآذَانِ النَّعَامِ الْمُصَلَّمِ

"'Abdullah, (öldürüldüğü) gün gelip çattığında halkına haber saldı (ve şöyle dedi:) "Kanımı yerde bırakmayınız!"

"Onlardan (diyet olarak) yedi veya sekiz aylık deve yavrusu ve köşek almayınız ki[10] Sa'de (mevkiinde) karanlık bir ev (konumundaki kabrimde intikamım alınmadan yüzüstü bırakılmış halde) terk edilmiş olmayayım"[11]

"(Diyet almaya razı gelip de) kardeşinizin intikamını almazsanız kulakları kesik devekuşu (misali sitem dolu sözleri sıkça duymaya alışmış halde mahcup) yürüyesiniz."

Beyitlerde şair, hasım tarafından teklif edilecek muhtemel diyeti kabul etmemeleri yolunda kardeşlerine uyarıda bulunmakta ve hem öldürülen kardeşinin kabirde rahat etmesi hem de toplumda itibar kaybına uğramamaları için intikamını almaları gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Savaşların sona ermesiyle birlikte kazanan taraf, zaferini ilan etmekte ve hasım kabileden ele geçirdiği her şeye el koymaktadır. Geride yağmalanmış yurtlar, işgal edilmiş topraklar, cansız bedenler, yenilen taraftan müsadere edilen ganimetler ve ele geçirilen esirler kalmaktadır.

Bu makalede esirlerin akıbetleri ve maruz bırakıldıkları muameleler ulaşılabilen beyitler çerçevesinde incelenecektir. Zira şiir sanatı Arapların geçmişe yönelik hemen her olayı kayıt altına aldıkları sicil defteri konumundadır.[12] Her ne kadar Ramazan Altuntaş'a ait "Nübüvvet Öncesi Câhiliye Toplumu" başlıklı çalışma ile Mehmet Şirin Aladağ'a ait "Câhiliye ve İslâm Döneminde İçerik-Dini ve Toplumsal Hayat" başlıklı iki adet Yüksek Lisans çalışması yapılmış olsa bile söz konusu çalışmalarda konuların tabiatı gereği detaylara inilmediği; esir algısını toplumda sosyal sınıflandırma ve esiri ele geçirme gibi genel özelliklere değinmekle yetinildiği görülmektedir. İbrahim Fidan'a ait "Câhiliye Şiirinde Kadın İmgesi" başlıklı makale, Nur Gökhan'a ait "Cahiliye Toplumunda Kureyş Kadını" başlıklı kitap ve Mehmet Yılmaz'a ait "Cāhiliye Devri Arap Şiirinde Tutsak Kadın Algısı" başlıklı makale çalışmalarının da yapıldığı görülmektedir. Başlıklardan da anlaşılacağı üzere bu çalışmalarda Câhiliye devri Arap toplumunda esir algısı, kadının toplumdaki statüsü, esir düşmesinin utanç kaynağı olarak görülmesi ve esir kadının maruz bırakıldığı akıbetler gibi farklı zaviyelerden incelenmiştir.[13] Makalemizde ise ilgili beyitler çerçevesinde dönemin erkek esir algısının

---

[10] Esas itibarıyla yedi ve sekiz aylık deve yavrusu ile ergen köşek diyet olarak verilmemektedir. Beyitte bu durum diyet kabul etmeyi değerden düşürmek amacıyla kullanılmıştır. Bk. Câhız, *Kitābu'l-hayavān*, 4/397.

[11] Câhiliye insanı öldürülen kimsenin intikamı alınıncaya kadar kabrinin karanlık olduğuna ve intikamı alındıktan sonra aydınlandığına inanmaktadır. Bk. Câhız, *Kitābu'l-hayavān*, 4:397.

[12] İbn Sellâm Muhammed el-Cumahî, *Ṭabakātu fuḥuli'ş-şu'arā'*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.), 1/24.

[13] Bk. Ramazan Altuntaş, "Nübüvvet Öncesi Câhiliye Toplumu" (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1989); Mehmet Şirin Aladağ, "Câhiliye ve İslâm Döneminde İçerik-Dini ve Toplumsal Hayat" (Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2014); İbrahim Fidan, "Cahiliye Şiirinde Kadın İmgesi", *Dinî Araştırmalar Dergisi* Kadın Özel Sayısı (2016), 293-320; Nur Gökhan, *Cahiliye Toplumunda Kureyş Kadını* (Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2019); Mehmet Yılmaz, "Cāhiliye Devri Arap Şiirinde Tutsak Kadın Algısı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65/1 (2024), 363-395.

yansımalarına odaklanılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması amacıyla arka plan mahiyetinde Câhiliye devri Arap toplumunda esir bireyin akıbeti hususunda özet bilgi vermek yerinde olacaktır.

1. Câhiliye Devri Arap Toplumunda Esir Bireyin Akıbeti

Dönemin Arap toplumunda özgür birey, savaşlar ve baskınlar sırasında ele geçirilme, zorla alıkonma, tuzağa düşürülme, fidye talep etmek amacıyla kaçırılma ve üzerindeki borcu ödeyememe gibi durumlarda esir statüsüne geçirilmiştir.[14] Fidye talep etmek amacıyla adam kaçırma, baskınlara ve savaşlara sevk eden önemli ekonomik nedenler arasındadır.[15] Fidyenin mahiyeti ve sınırı karşılıklı uzlaşmaya dayalı olup esirin sosyal konumu, yakınlarının ödeme imkânı ve esirlerle değiş tokuş yapılabilme durumlarına göre farklılık arz etmektedir.[16] Esir birey, lider veya toplumda saygın bir şahsiyet ise fidyesi bin veya iki bin deveye kadar çıkmaktadır.[17] Şöhret sahibi usta süvari ise diyeti iki yüz deveden aşağı değildir.[18] Aşiretinde hatırı sayılır konumda ise fidyesi yüz devedir.[19] Sıradan bir kimse ise kendisinden fidye talep edilmemektedir.[20]

Esir birey, kendisini esir alan tarafa ait özel işlerde çalıştırılmakta, başkasına hediye edilmekte veya köle pazarında satılmaktadır.[21] Köle olarak çalıştırılan esirler Arapların sevmedikleri ziraat, inşaat ve alışveriş gibi ince beceri ve tecrübe gerektiren işlerde istihdam edilmektedirler.[22] Habeşistan, Şam, Irak, Bizans, İran ve sınır boylarındaki Arap kabileler tarafından ele geçirildikten sonra köle pazarlarına sevk edilen oradan da çalıştırılmak üzere Arap Yarımadası'nın dört bir yanına dağıtımları yapılan beyaz tenli köleler de söz konusudur. Avrupa'daki köle pazarlarından satılmak üzere Doğu'ya sevk edilen kölelere de rastlanmaktadır. Beyaz köleler, siyahlara kıyasla daha kültürlü ve beceri sahibi sayıldıklarından pek fazla kabul görmektedirler. Zira inşaat, ticaret ve ince işler, şehirde yaşayan kültürlü halkın uzmanlık alanındadır.[23]

Her ne kadar özgür bireyin esir statüsüne geçirilmesi zillete düşürülmesi anlamına gelse bile esir alan taraf açısından bu durum övünme vesilesi sayılmıştır. Bu sebeple esir alan taraf bazı zamanlar esirini teşhir etmek ve aşağılamak amacıyla alnına kılıç ucuyla kesik atarak damgaladıktan sonra serbest bırakmıştır.[24] Esir bireye esir hayatına razı gelmesi veya damgalandıktan sonra serbest bırakılması şeklinde iki seçenek sunulmuştur. Esir bireyin damgalanma seçeneğini kabullenmesi durumunda perçeminden bir tutam saç alınmış ve gerektiğinde övünme ve teşhir edilme amacıyla

---

[14] 'Abdullâh Seyf Kâid, "Mu'āmeletu'l-Esīr fī Dav'i'l-Kitābi ve's-Sunne", 94.
[15] Ahmed Muhtâr el-Bizra, *el-Esru ve's-sicn fī şi'ri'l-'Arab* (Dimaşk: Muessesetu 'Ulûmi'l-Kur'ân, 1985), 37.
[16] Şukrân Harbutlî, "el-Esrā ve mu'āmeletuhum ḥattā nihāyeti'l-'aṣri'n-nebevī", *Dirāsātun Tārīḫiyye* 25/89, 90 (2005), 33.
[17] Meydânî, *Mecma'u'l-emṡāl*, 2/66; Şihâbuddîn Ahmed b. 'Abdulvehhâb en-Nuveyrî, *Nihāyetu'l-ereb fī funūni'l-edeb*, thk. Mufîd Kumeyha (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2004), 15/272.
[18] Bizra, *el-Esru ve's-sicn fī şi'ri'l-'Arab*, 38.
[19] Bizra, *el-esru ve's-sicn fī şi'ri'l-'Arab*, 38.
[20] Bizra, *el-Esru ve's-sicn fī şi'ri'l-'Arab*, 38.
[21] Cevâd 'Ali, *el-Mufaṣṣal fī tārīḫi'l-'Arab kable'l-İslām* (Bağdat: Câmi'atu Baġdâd, 1993), 7/362-456.
[22] Cevâd 'Ali, *el-Mufaṣṣal fī tārīḫi'l-'Arab kable'l-İslām*, 4/120.
[23] Cevâd 'Ali, *el-Mufaṣṣal fī tārīḫi'l-'Arab kable'l-İslām*, 4/119, 120.
[24] Ebu'l-'Abbâs Ahmed el-Kalkşandî, *Ṣubḥu'l-a'şā* (Kahire: Matba'atu Dâri'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1922), 1/408.

saklanmıştır. Damgalanma eylemine özellikle esirin hatırı sayılır konumda saygın bir şahsiyet olması durumunda başvurulmuştur.[25]

Esir alan taraf, esir aldığı bireye dilediği türden işkence uygulamaya hakkı olduğuna inandığından üzerinde farklı uygulamalar denemiştir.[26] Söz gelimi esirin damarları kesilmiş ve kan kaybetmek suretiyle ölüme terk edilmiştir. [27] Bazı zamanlar diri diri ateşe atılmışlar veya boğazlanarak öldürülmüşlerdir.[28]

2. Câhiliye Devri Arap Şiirinde Esir Yansımaları

Şair, ilhamını yetiştiği ortamdan ve kişiliğine yön veren kültürden almaktadır. Câhiliye devri Arap şairinin de yetiştiği ortamın, edindiği deneyimlerin ve yaşadığı olaylar karşısında etkilendiği duyguların izlerini beyitlere yansıtması beklenecek bir durumdur.[29] Dönemin Arap şairlerine ait günümüze ulaşan beyitlerde esir bireyin akıbeti ve maruz bırakıldığı muamelelerle ilgili bazı ipuçlarına rastlanmaktadır. Bu durumu esiri bağlama, esiri hapsetme, esire kötü muamelede bulunma, esiri fidye karşılığında serbest bırakma, esiri karşılıksız serbest bırakma ve esiri öldürme şeklinde beş alt başlıkta incelemek mümkündür.

2.1. Esiri Bağlama

Esir birey, ele geçirildiği andan itibaren psikolojik ve fiziksel baskıya maruz bırakılmıştır. İlk iş olarak itibarsızlaştırılmak ve kaçmasını önlemek amacıyla ip, zincir, pranga ve meşin gibi nesnelerle elleri veya ayakları sıkıca bağlanmıştır. Söz gelimi Kurra b. Kays (ö. ?/?), aşağıdaki beyitte en-Nibâc Günü esir aldıkları Cesâme ez-Zuhlî (ö. ?/?) adındaki bir şahsı sıfâd adını verdikleri bağ[30] ile ellerini arkadan bağladıklarını ve zorla yürüttüklerini dile getirmektedir:[31] (Tavîl)

وَجَثَّامَةَ الذُّهْلِي قُدْنَاهُ عَنْوَةً إِلَى الْحَيِّ مَصْفُودَ الْيَدَيْنِ مُفَكِّرَا

"Cesâme ez-Zuhlî'yi elleri arkadan sıfâdla bağlı (ve) düşünceli halde kabile(nin bulunduğu mevkiye) doğru güç kullanarak önümüze kattık."

Benzer biçimde Rahrahân Günü 'Âmiroğulları, Ma'bed (ö. 571) adındaki bir adamı yakalamışlardır. Kardeşi Lakît b. Zurâra (ö. 570) ise Ma'bed'in yardımına koşmak yerine kaçmayı yeğlemiştir. Şair 'Avf b. 'Atıyye (ö. ?/?), Lakît'i bu davranışı sebebiyle payladığı beyitte Ma'bed'in ellerinin sıfâdla bağlandığına dikkat çekmektedir:[32] (Kâmil)

---

[25] Hûfî, *el-Ḥayātu'l-'Arabiyyetu mine'ş-şi'ri'l-cāhilī*, 201.

[26] Ebu'l-Hasen 'İzzuddîn 'Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî İbnu'l-Esîr, *el-Kāmil fi't-tārīḫ*, thk. Ebu'l-Fidâ' 'Abdullâh el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1987), 1/400.

[27] 'Abdulkâdir b. 'Umar el-Bağdâdî, *Ḫızānetu'l-edeb ve lubbu lubābi lisāni'l-'Arab*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, ts.), 2/197; Bek, *Eyyāmu'l-'Arab fi'l-cāhiliyye*, 131.

[28] İbnu'l-Esîr, *el-Kāmil fi't-tārīḫ*, 1/437-439.

[29] Şevkî Dayf, *Tārīḫu'l-Edebi'l-'Arabī el-'aṣru'l-cāhilī*, 1/217.

[30] صفاد kavramı esirin bağlandığı meşin, ip veya zincir anlamındadır. Bk. el-Cevherî İsmâ'îl b. Hammâd, thk. Ahmed 'Abdulġafûr 'Attâr, *eṣ-Ṣıḥāḥ ve tācu'l-Luġa ve ṣıḥāḥu'l-'Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1956), "ṣfd", 2/498.

[31] Nuveyrî, *Nihāyetu'l-ereb fī funūni'l-edeb*, 15/291.

[32] Ebu'l-Ferec 'Ali b. el-Huseyn el-İsfahânî, *Kitābu'l-aġānī*, thk. İhsân 'Abbâs vd. (Beyrut: Dâru Sâdır, 2002), 24/43; Cevâd 'Ali, *el-Mufaṣṣal fī tārīḫi'l-'Arab kable'l-İslām* (Bağdat: Câmi'atu Baġdâd, 1993), 1191.

هَلَّا كَرَرْتَ عَلَى أُخَيْكَ مَعْبَدٍ وَالْعَامِرِيُّ يَقُودُهُ بِصِفَادِ

"Kardeşcağızın Ma'bed'in (yardımına) koşmadın mı? 'Âmirli onu sıfâd ile bağlı halde önüne katmış (götürüyor) iken."

Sevvâr b. Hayyân el-Minkarî (ö. ?/?) ise beyitte Cedûd Günü Bekroğulları'na mensup Ḥumrân b. 'Abdi 'Amr (ö. ?/?) adındaki bir şahsı esir aldıklarına ve bileklerine zincir geçirerek kilit vurduklarına işaret etmektedir:[33] (Tavîl)

وَحُمْرَانُ قَسْراً أَنْزَلَتْهُ رِمَاحُنَا فَعَالَجَ غُلّاً مِنْ ذِرَاعَيْهِ مُقْفَلاَ

"Mızraklarımız Ḥumrân'ı (bineğinden) indirdi de iki kolundaki kilitli bir zincire direndi."

Kays b. el-Hudâdiye (ö. ?/?), bir baskın sırasında aralarında şairin de bulunduğu bazı kimselerin esir alındığını, daha sonra esir pazarına götürüldüklerini, orada 'Adiyy b. Nevfel (ö. ?/?) adında iyiliksever bir adam tarafından satın alınarak serbest bırakıldıklarını vurguladığı ve bu davranışı sebebiyle 'Adiyy'i övdüğü bazı beyitlerde esarette iken prangaya vurulduğuna dikkat çekmektedir:[34] (Tavîl)

دَعَوْتُ عَدِيّاً وَالْكُبُولُ تَكُبُّنِي أَلَا يَا عَدِيُّ يَا عَدِيَّ بْنَ نَوْفَلِ
دَعَوْتُ عَدِيّاً وَالْمَنَايَا شَوَارِعٌ أَلَا يَا عَدِيُّ لِلْأَسِيرِ الْمُكَبَّلِ

"Prangalar beni yere yığmakta iken 'Adiyy'e seslendim: "Dinle ey 'Adiyy! Ey 'Adiyy b. Nevfel!"

"Ölüm her taraftan (üzerimize) yönelmiş iken 'Adiyy'e seslendim: "Dinle ey 'Adiyy! Prangaya vurulmuş esirin 'Adiyy'i dinle!"

Meşhur şair A'şâ (ö. 7/629) ise, Yemâme Hanedanı Hevze b. 'Ali el-Hanefî'yi (ö. 8/630) övdüğü beyitte Temîm kabilesine mensup yüz esirin Hanedân tarafından bağlarının çözüldüğüne ve serbest bırakıldıklarına işaret etmektedir:[35] (Basît)

فَفَكَّ عَنْ مِائَةٍ مِنْهُمْ وِثَاقَهُمُ فَأَصْبَحُوا كُلُّهُمْ مِنْ غُلِّهِ خُلَّعَا

"Onlardan yüz (tanesinin) bağını çözdü de hepsi zincirinden kurtulmuş oldu."

Beyitlerden esir bireyin itibarsızlaştırılmak ve kaçmasını önlemek amacıyla bağ, kilitli zincir ve pranga gibi nesnelerle bağlandığı anlaşılmaktadır.

2.2. Esiri Hapsetme

Câhiliye Arapları kaçmalarını önlemek amacıyla esirleri hapsetmişler ve gözetim altında tutmuşlardır. Ne var ki Ġassânoğulları Hanedanlığı dışında günümüzdeki gibi tutsakların konulduğu özel hapishanelere rastlanmamaktadır. Bunun yerine esirlerin kuyu ve hayvan ağılı gibi yerlerde gözetim altında tutuldukları anlaşılmaktadır. Söz gelimi 'Avf b. 'Atıyye, Lakît b. Zurâra'yı kardeşi

---

[33] İsfahânî, *Kitābu'l-aġānī*, 14/52.
[34] İsfahânî, *Kitābu'l-aġānī*, 14/98.
[35] A'şâ el-Kebîr Meymûn b. Kays, *Dīvānu Meymūn b. Ḳays*, thk. Muhammed Huseyn (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1950), 102.

Ma'bed'in yardımına koşmamış olması sebebiyle payladığı beyitte kardeşinin 'Âmiroğulları tarafından esir alındıktan sonra kuyuya atıldığına işaret etmektedir:[36] (Kâmil)

لَكِنْ تَرَكْتَهُ فِي عِمِيقٍ قَعْرُهَا جَزَراً لِخَامِعَةٍ وَطَيْرِ عَوَادِ

"Ama sen onu dibi derin (kuyuda) sırtlana ve yırtıcı kuşlara kurban olarak bıraktın."

Kays b. el-Hudâdiye ise diğer esirlerle birlikte alıkondukları hayvan ağılında ateşe verilerek yakılmak üzere iken 'Adiyy b. Nevfel tarafından satın alındıklarına ve özgürlüklerine kavuşturulduklarına dikkat çekmektedir:[37] (Tavîl)

تَدَارَكْتَ أَصْحَابَ الْحَظِيرَةِ بَعْدَمَا أَصَابَهُمُ مِنَّا حَرِيقُ الْمُحَلِّلِ

"(Hayvan) ağılındaki kimselerin (imdadına) yetiştin. Bazılarımızı yakmayı doğru bulan şahsın tutuşturduğu yangına maruz bırakıldıktan sonra."

Ġassânoğulları Hanedanlığı'na bağlı el-Balkâ' bölgesinde ise hapishane bulunduğu gelen rivayetler arasındadır. Nitekim Irak'ı yurt edinen Lahm kabilesi ile Ġassânoğulları Hanedanlığı arasında savaş yaşanmış ve Ġassânoğulları bu savaştan zaferle çıkmıştır. Savaş esnasında Lahm kabilesinden bazı kimseler öldürülmüştür. Aradan bir yıl geçmeden iki grup tekrar karşı karşıya gelmişlerdir. Bu sefer hazırlıklı olan Lahmîler, Ġassânoğulları karşısında üstünlük sağlamışlar ve Ġassânoğulları'ndan bazı kimseleri esir almışlardır. Lahmîlerin Hanedanı el-Esved b. el-Munzir (ö. ?/?), esirlerin hayatını bağışlamayı düşünmüştür. Kardeşi öldürülen bir şahıs ayağa kalkmış ve okuduğu beyitlerde Hanedan'a geçmişte Ġassânoğulları tarafından hapse atılan ve öldürülen Lahmîlerin akıbetlerini hatırlatarak Ġassânlı esirleri öldürmesi yolunda telkinde bulunmuştur:[38] (Basît)

وَاذْكُرْ لِمَنْجَاهُمُ مَثْوَى أَبِي كَرِبٍ وَحَبْسَ آلَ عَدِيٍّ عِنْدَهُمْ حِقَبَا
أَمْسَتْ تُضَرَّبُ بِالْبَلْقَاءِ هَامَتُهُ وَنَحْنُ نَسْتَعْمِلُ اللَّذَّاتِ وَالطَّرَبَا

"(Ele geçirdiğimiz esirlerin) kurtulması için (kafa yorarken) Ebû Kerib'in yattığı yeri düşün. Ve 'Adiyyoğulları'nın onların elinde bir süre hapsedilmelerini de.

el-Balkâ'da akşam vakti kafasına vuruluyordu. Biz lezzetli (yiyecekler) ve coşku (içinde çalgı aletleri) kullanarak (eğlenirken)."

Beyitlerden de anlaşılacağı üzere esir birey kuyu, hayvan barınağı ve az rastlansa da hapishane gibi yerlerde gözetim altında tutulmuştur.

2.3. Esire Kötü Muamelede Bulunma

Dönemin Arap şiirinde esir bireyin maruz bırakıldığı uzun süre yaya olarak yürütülme, kırbaçlanarak teşhir edilme, deveye bağlanarak yürütülme, yiyecek ve içecekten mahrum bırakılma,

---

[36] İsfahânî, *Kitābu'l-aġānī*, 11/91.
[37] İsfahânî, *Kitābu'l-aġānī*, 14/98.
[38] Sadruddîn 'Ali b. Ebi'l-Ferec b. el-Hasen el-Basrî, *Kitābu'l-ḥamāseti'l-baṣriyye*, thk. 'Âdil Suleymân Cemâl (Kahire: Vizâratu'l-Evkâf Lecnetu İhyâi't-Turâs el-İslâmî, 1987), 1/285.

sopa ile dövülme, kılıç darbeleriyle öldürülme ve işkenceye maruz bırakılma gibi kötü muamele izlerine de rastlanmaktadır. Söz gelimi Şeybânoğulları ile Mâlikoğulları arasında yaşanan A'şâş Günü, 'Uteybe b. el-Hâris el-Yerbû'î (ö. 604), Şeybânoğulları'nın lideri Bistâm b. Kays'ı (ö. 612) esir almış ve ellerini bağlayıp zincire vurduktan sonra kavurucu sıcakta hem ağaçsız otlak alanda hem de ıssız çölde yürütmüştür. 'Uteybe, beyitlerde bu duruma işaret etmekte ve şöyle demektedir:[39] (Basît)

أَبْلِغْ سَراةَ بَنِي شَنْبَانَ مَأْلُكَةً ... إِنِّي أَبَأْتُ بِعَبْدِ اللهِ بِسْطَامَا
قَاظَ الشَّرَبَّةَ فِي قَيْدٍ وَسِلْسِلَةٍ ... صَوْتُ الْحَدِيدِ يُغَنِّيه إِذَا قَامَا
إِنْ يَحْصُرُوكَ بِذِي قَارٍ فَذَا قِنَّةٍ ... فَقَدْ أُعَرِّفُهُ بِيداً وَأَعْلَامَا

"*Şeybânoğulları'nın öncülerine (benden) bir mesaj ulaştır (ve onlara şunu söyle:) "Ben 'Abdullah'a bedel olarak Bistâm'ı esir aldım."*

"Ağaçsız otlak alanda bağlı ve zincire vurulmuş halde sıcaktan kavruldu. Ayağa kalkınca (zincir) demirinin sesi ona şarkı söylüyor(du)."

"Zî Kâr ve Zâ Kınne (isimli bölgelerde) seni kuşatıyorlarsa ıssız çölleri ve ulu dağları ona tanıtmaktayım."

Dahası Bistâm b. Kays, zincire vurulmuş halde bir yıl boyunca kırbaçlanarak sokak aralarında halka teşhir edilmiştir. Emevî şairi Hıdâş b. Bişr (ö. 134/751) beyitte bu duruma işaret etmekte ve şöyle demektedir:[40] (Tavîl)

وَعَضَّ ابْنَ ذِي الْجَدَّيْنِ حَوْلَ بُيُوتِنَا ... سَلَاسِلُهُ وَالْقِدُّ حَوْلاً مُجَرَّمَا

"Kamçı ve zincirleri Zi'l-Ceddeyn'i[41] tam bir yıl evlerimizin etrafında dişledi."

Esir birey bazı zamanlar deveye bağlanmış ve devenin ardından koşar adım yürütülmüştür. Zeydu'l-Hayl (ö. 632), Seby Günü münasebetiyle söylediği beyitlerde belalı olmakla ün salmış el-Hâris b. Zâlim'i (ö. 600) bir saldırı sırasında esir aldığına ve deveye bağlayarak koşar adım devenin ardından yürüttüğüne işaret etmektedir:[42] (Tavîl)

وَسُقْنَا نِسَاءَ الْحَيِّ مُزَّةَ بِالْقَنَا ... وَبِالْخَيْلِ تَرْدِي قَدْ حَوَيْنَا ابْنَ ظَالِمِ
جَنِيباً لِأَعْضَادِ النَّوَاجِي يَقُدْنَهُ ... عَلَى تَعَبٍ بَيْنَ النَّوَاجِي الرَّوَاسِمِ
يَقُولُ: اقْتُلُوا مِنِّي الْفِدَاءَ وَأَنْعِمُوا ... عَلَيَّ وَجُزُّونِي مَكَانَ الْقَوَادِمِ

"*Kabilenin Murra (kabilesinin) kadınlarını mızraklarla önümüze kattık. Koşan atlarla da İbn Zâlim'i kuşattık"*

"Onu (ardı sıra) yönlendiren develerin ayaklarına bağlanmış halde."

"Şunu söylüyor(du): "Fidye kabul edin benden. Bana iyilik yapın. Alnıma çizik atın."

---

[39] Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ, *Kitābu'n-naḳāiḍ naḳāiḍu Cerīr ve'l-Farazdaḳ*, thk. Halîl 'Umran el-Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1998), 1/61.
[40] Ma'mer b. el-Musennâ, *Kitābu'n-naḳāiḍ*, 1/59.
[41] Zi'l-Ceddeyn ile Bistâm b. Kays kastedilmektedir. Bk. Ma'mer b. el-Musennâ, *Kitābu'n-naḳāiḍ*, 1/59.
[42] Zeydu'l-Hayl et-Tâî, *Ş'iru Zeydi'l-Ḫayl eṭ-Ṭāī*, thk. Ahmed Muhtâr el-Bizra (Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1988), 157.

Esir birey uzun süre aç da bırakılmıştır. Örneğin ‘Abdullah b. ‘Aneme ed-Dabbî (ö. ?/?) bir çatışma sırasında esir düşen halkından bazı kimselerin aç bırakıldıklarını ve az miktarda artık su içmelerine izin verildiğini beyitlerde şöyle dile getirmektedir:[43] (Tavîl)

رَأَيْتُ رِجَالاً لَمْ نَكُنْ لِنَبِيعَهُمْ ... يُبَاعُونَ بِالْبُعْرَانِ مَثْنَى وَمَوْحِدَا

طَعَامُهُمْ لَحْمٌ حَرَامٌ عَلَيْهِمُ ... وَيُسْقَوْنَ بَعْدَ الرَّيِّ شِرْباً مُصَرَّدَا

“*Asla satmadığımız adamlar gördüm. (Şimdi) deve karşılığında ikişer birer satılan.”*

“(Düşmanın) yiyeceği (esirlere) haram (olan) ettir. (Düşman su içip) kandıktan sonra az miktar (esirlere artan sudan) içirilir.”

Esir birey, susuzluğa da maruz bırakılmıştır. Suleymoğulları’na mensup ‘Amr b. ‘Âsıye (ö. ?/?) adında bir şahıs adamlarıyla birlikte Sehmoğulları’na baskın düzenlemiştir. Sehmoğulları durumdan gizlice haberdar edildiklerinden teyakkuzdadırlar. Planının suya düştüğünü fark eden ‘Amr, saldırı için fırsat kolladığı sırada çok susamış ve su içmek için yakınındaki vadide yer alan bir kuyuya inmiştir. Ancak kuyu etrafında pusuda bekleyen iki kişi tarafından yakalanmıştır. Su içmesine izin vermelerini rica etse de adamlar buna yanaşmamışlar ve ‘Amr’ı kılıç darbeleriyle öldürmüşlerdir. ‘Amr’ın kız kardeşi, okuduğu mersiyede bu duruma işaret etmekte ve şöyle demektedir:[44] (Basît)

يَا لَهْفَ نَفْسِي لَهْفاً دَائِماً أَبَداً ... عَلَى ابْنِ عَاصِيَةَ الْمَقْتُولِ بِالْوَادِي

إِذْ جَاءَ يَنْفُضُ عَنْ أَصْحَابِهِ طَفَلاً ... مَشْيَ السَّبَنْتَى أَمَامَ الْأَيْكَةِ الْعَادِي

هَلَّا سَقَيْتُمْ بَنِي سَهْمٍ أَسِيرَكُمُ ... نَفْسِي فِدَاؤُكَ مِنْ ذِي غُلَّةٍ صَادِي

“*Vay başıma gelenler! Vay vadide öldürülen ‘Âsıye’nin oğluna olan sonsuz üzüntüme!”*

“Arkadaşlarından uzaklaşıp sağı solu gözetleyerek ve yol bulmaya çalışarak geldiğinde. Ağaçlığın önünde koşmakta olan kaplan misali.”

“Ey Sehmoğulları! Esirinize su veremez miydiniz? Susuzluktan kavrulan (kardeşim!) Canım sana feda olsun.”

Esir birey insanlık dışı işkencelere de maruz bırakılmıştır. Şair Şenferâ (ö. 525), Sulâmânoğulları'na mensup bir grup tarafından esir alınmıştır. Grup, şairden alaycı bir tavırla şiir söylemesini istemiştir. Şair, şiirin neşeli durumlarda söyleneceğini öne sürmüş ve isteklerini reddetmiştir. Bunun üzerine aralarından bir şahıs kılıcını çekmiş ve şairin elini kılıç darbesiyle koparmıştır. Acılar içerisinde kıvranan şair, elindeki siyah siğile hitaben şöyle demiştir:[45] (Recez)

لَا تَبْعَدِي إِمَّا هَلَكْتِ شَامَهْ ... فَرُبَّ وَادٍ نَفَّرَتْ حَمَامَهْ

وَرُبَّ قِرْنٍ فَصَّلَتْ عِظَامَهْ

“(Ey) siğil! Uzaklaşma! Yok olursan (bil ki) kumruyu ürküten nice vadi vardır.”

---

[43] Ma‘mer b. el-Musennâ, *Kitābu’n-naḳāiḍ*, 1/48.

[44] İsfahânî, *Kitābu’l-aġānī*, 12/73.

[45] İbn Dureyd Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *Cemheretu’l-luġa*, thk. Remzî Munîr Ba‘lebekkî (Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1987), "brṭl" 2/1121; İsfahânî, *Kitābu’l-aġānī*, 21/130.

"*Kemiklerini (darbelerin) ayırdığı nice rakip vardır*."

Şahıs "Gözünü yaşlandırayım mı?" diyerek alaycı tavrını sürdürmüş ve şairin gözüne ok saplamıştır. Öldürücü darbeyi vurmadan önce de nereye defnedilmesini arzu ettiği yolunda şaire sormuştur. Şair, cevap olarak şu beyti okumuştur:[46] (Tavîl)

لَا تَقْبُرُونِي إِنَّ قَبْرِي مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ، وَلَكِنْ أَبْشِرِي أُمَّ عَامِرِ

"*Beni defnetmeyiniz. Zira kabrim size haramdır. Ama Ey Dişi Sırtlan! Sana (ziyafet çıktı) müjdeler olsun*."

Görüleceği üzere dönemin şiirlerinde esir birey uzun süre ağaçsız otlak alanda ve ıssız çölde yürütülmekte, zincire vurulmuş halde sokak aralarında kırbaçlanarak halka teşhir edilmekte, deveye bağlanarak koşar adım ardından yürütülmekte, aç ve susuz bırakılmakta ve insanlık dışı işkence türlerine maruz bırakılarak katledilmektedir.

2.4. Esiri Fidye Karşılığında Serbest Bırakma

Dönemin Arap şiirinde esir bireyin akıbeti hususunda fidyenin belirleyici rol oynadığına delalet eden beyitlere de rastlanmaktadır. Söz gelimi esir alan taraf, fidye talep etmek amacıyla esirin hayatta kalmasına önem vermiştir. 'Uteybe b. el-Hâris el-Yerbû'î, bakmakla yükümlü olduğu kimselerin bulunduğu ve develere ihtiyaç duyduğu gerekçesiyle Ġabît Günü Şeybânoğulları'nın lideri Bistâm b. Kays'ı esir almıştır. Ne var ki Bistâm, geçmişte Sa'lebeoğulları'ndan bazı kimseleri öldürmüştür. Bu sebeple Sa'lebeoğulları, öldürülenlerin intikamını almak için fırsat kollamaktadır. 'Uteybe, Bistâm'ın öldürülebileceği endişesiyle onu aralarında sıhriyet bağı bulunan 'Âmir b. Sa'sa'aoğulları kabilesine götürmüştür. Muhadram şair Mâlik b. Nuveyre (ö. 12/ 634) aşağıdaki beyitlerde 'Uteybe'nin fidye almak amacıyla Bistâm'ı öldürmelerine izin vermediğine işaret etmekte ve geçmişte Bistâm'ın öldürdüğü bazı şahsiyetlerin isimlerine de değinerek şöyle demektedir:[47] (Kâmil)

لِلَّهِ عَتَّابُ بْنُ مَيَّةَ إِذْ رَأَى إِلَى ثَأْرِنَا فِي كَفِّهِ يَتَلَدَّدُ
أَتُحْيِي امْرَءاً أَرْدَى بُجَيْراً وَمَالِكاً وَأَثْوَى حُرَيْثاً بَعْدَمَا كَانَ يَقْصِدُ
وَنَحْنُ ثَأَرْنَا قَبْلَ ذَاكَ ابْنَ أُمِّهِ غَدَاةَ الْكُلَابِيِّينَ وَالْقَوْمُ يَشْهَدُ

"Aşk olsun '*Attâb b. Meyye'ye*[48] *elindeki intikamımızı (almak istediğimiz Bistâm'ı) etrafa endişeyle bakarken gördüğünde."*

"Buceyr'i ve Mâlik'i yere yıkarak öldüren ve (canına) bilerek kastettikten sonra Hureys'i katleden adamı yaşatacak mısın?"

---

[46] İsfahânî, *Kitābu'l-aġānī*, 21/130.
[47] Ma'mer b. el-Musennâ, *Kitābu'n-naḳāiḍ*, 1/228.
[48] 'Attab b. Meyye ile Uteybe b. el-Haris'in kastedildiği kuvvetle muhtemeldir. Bk. Ma'mer b. el-Musennâ, *Kitābu'n-naḳāiḍ*, 1/228.

"Halbuki biz daha önce Kilâbiyyîn (Günü'nün) sabahında kardeşinin intikamını almıştık. Buna halk da şahittir."

Bistâm, 'Uteybe'ye dört yüz deve ve otuz kısrak fidye ödemesi, alnına kılıç ucuyla çizik atılarak damgalanması ve Şihâboğulları'na karşı savaşmaması koşuluyla serbest bırakılmıştır.[49]

el-Berâ' b. Kays el-Kindî (ö. ?/?) de Kulâb Günü Temîmoğulları tarafından esir alınmış ve yüzlerce deve fidye ödedikten sonra serbest bırakılmıştır. Berâ', aşağıdaki beyitlerde bu duruma işaret etmektedir:[50] (Hafîf)

لَقِيَتْنَا أُسُودُ سَعْدٍ وَسَعْدٌ ... خُلِقَتْ فِي الْحُرُوبِ سَوْطَ عَذَابِ
تَرَكُونِي مُسَهَّداً فِي وِثَاقٍ ... أَرْقُبُ النَّجْمَ مَا أُسِيغُ شَرَابِي
خَائِفاً لِلرَّدَى وَلَوْلَا دِفَاعِي ... بِمِئِينٍ عَنْ مُهْجَتِي كَالْهِضَابِ
لَسُقِيتُ الرَّدَى وَكُنْتُ كَقَوْمِي ... فِي ضَرِيحٍ مُغَيَّباً فِي التُّرَابِ

"*Sa'd (aşiretinin) aslanları bizimle karşı karşıya geldi. Sa'd (aşiretinin adamları) savaşlarda azap kamçısı (olmak için) yaratıldılar."*

"Beni prangada uykusuz bıraktılar yıldızları gözeterek. İçeceğimden tat almadan."

"Ölümden korkarak. Canımı kurtarmak için (koca) tepeler gibi yüzlerce deve ödemeseydim eğer"

"Ölüm (şerbeti) içirilmiş olacaktım. Halkım gibi mezarın içinde toprakta olacaktım."

Beyitlerden de anlaşılacağı üzere esir alan taraf istediği fidyeyi alıncaya kadar esiri sıkıca bağlamakta ve gözetim altında tutmaktadır. İstenen fidyenin ödenmemesi durumunda hayatına son verilmektedir.

Bazı zamanlar fidyenin eksiksiz teslim edilmesini garanti altına almak amacıyla esir birey boynundaki ve ayaklarındaki prangalarla vadedilen yere kadar yürütülmüştür. Örneğin Sa'doğulları, Yemen tarafından gelen Perslere ait bir kafileyi pusuya düşürmüş ve mallarına el koymuşlardır. Kafileyi korumakla görevli askerlerin çoğunu da öldürmüşlerdir. Görevliler arasında bulunan Hevze b. 'Ali (ö. ?/?) adındaki adamı da esir almışlardır. Hevze, serbest bırakılması karşılığında üç yüz deve fidye ödeyeceğini vadetmiştir. Sa'doğulları fidyeyi teslim almak için boynuna ve ayaklarına prangalar vurulmuş halde Hevze'yi Hecer'e[51] kadar yürütmüşlerdir. Sa'doğulları'nın şairi beyitlerde bu duruma işaret etmekte ve şöyle demektedir:[52] (Tavîl)

وَمِنَّا رَئِيسُ الْقَوْمِ لَيْلَةَ أَدْلَجُوا ... بِهَوْذَةَ مَقْرُونَ الْيَدَيْنِ إِلَى النَّحْرِ
وَرَدْنَا بِهِ نَخْلَ الْيَمَامَةِ عَانِياً ... عَلَيْهِ وِثَاقُ الْقِدِّ وَالْحَلَقِ السُّمْرِ

---

[49] Ma'mer b. el-Musennâ, *Kitābu'n-naḳāiḍ*, 1/229.
[50] İsfahânî, *Kitābu'l-aġānī*, 16/232.
[51] Hecer, deve yürüyüşüyle el-Yemâme'ye on günlük Basra'ya ise on beş günlük mesafede bir yerleşim biriminin adıdır. Bk. Şihâbuddîn Ebû 'Abdillâh Yâkût b. 'Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldān* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1977), 5/393.
[52] İsfahânî, *Kitābu'l-aġānī*, 17/229.

"*Hevze b. 'Ali'yi elleri göğsüne kadar bağlı olduğu halde akşam vakti yürüttükleri gece topluluğun lideri bizden olmuştur."*

"Onu zelil halde el-Yemâme (bölgesinin) hurmalığına getirdiğimizde. Üzerindeki meşinden bağ ve siyah halkalı (demir zincirle)."

Görüleceği üzere esir birey fidye ödeyerek canını kurtarabilmek amacıyla esir alan tarafla birlikte uzun mesafeler katetmektedir.

2.5. Esiri Karşılıksız Serbest Bırakma

Dönemin Arap toplumunda esir birey, bazı zamanlar ahde vefa, geçmişte yapılan iyiliğe iyilikle karşılık verme, hatırı sayılır kimseyi onore etme ve övünme[53] gibi amaçlarla da karşılıksız serbest bırakılmıştır. Şair Lebîd b. Rabî'a (ö. 40/660) halkıyla övündüğü aşağıdaki beyitte sayısız esirleri karşılıksız serbest bıraktıklarına ve onlara bolca ikramda bulunduklarına işaret etmektedir:[54] (Tavîl)

وَعَانٍ فَكَكْنَاهُ بِغَيْرِ سِوَامِهِ فَأَصْبَحَ يَمْشِي فِي الْمَحِلَّةِ جَاذِلَا

"Pazarlık yapmaksızın serbest bıraktığımız nice esir vardır. Konakladığı yerde bolluk içerisinde yürüyerek sabahlayan."

Dönemin Arap şiirinde esir alan tarafın kabileler arasında saygınlık kazanma, şöhret yakalama ve övünme amacıyla fidye talep etmeksizin esiri serbest bıraktığına işaret eden beyitlere de rastlanmaktadır. Ḫavv Günü, Tağliboğulları'na mensup bir grup, 'Amr b. Kulsûm (ö. 584) liderliğinde Zubyânoğulları'na baskın düzenlemişlerdir. Gün boyu iki grup arasında şiddetli çatışmalar yaşanmış ve günün sonunda Zubyânoğulları yenilgiyi kabullenmişlerdir. Ele geçirilen esirler arasında Mudar kabilesinin alt kolu olan Zubyânoğulları'nın öncülerinden Huzeyfe b. Bedr (ö. ?/?) de vardır. Tağliboğulları, Huzeyfe'yi öldürmeden yana tavır sergilemişlerdir. Huzeyfe, serbest bırakılması durumunda kendilerine bin adet asil deve fidye vereceği yolunda taahhütte bulunmuştur. Buna karşılık 'Amr b. Kulsûm, Huzeyfe'ye "Sen Mudar kabilesinin öncülerindensin ve ben senin gibi olma arzusundayım" diyerek esirini serbest bırakma niyetinde olduğunu beyan etmiştir. Ardından Huzeyfe'nin alnını kılıç ucuyla çizik atarak damgalamış ve onu serbest bırakmıştır. 'Amr b. Kulsûm, beyitlerde bu davranışıyla övünmekte ve şöyle demektedir:[55] (Vâfir)

أَلَمْ تَرَ أَنَّنِي رَجُلٌ صَبُورٌ إِذَا مَا الْمَرْءُ لَمْ يَهْمُمْ بِصَبْرِ
وَأَنِّي بِالذَّنَائِبِ يَوْمَ خَوٍّ مَنَنْتُ عَلَى حُذَيْفَةَ بَعْدَ أَسْرِ
وَلَوْ غِيْرِي يَجِيءُ بِهِ أَسِيراً لَنَالَ بِهِ رَغَبَةَ ذُخْرِ دَهْرِ
وَلَكِنَّنِي مَنَنْتُ وَكَانَ أَهْلاً لِمَا أَوْلَيْتُ فِي حَمَلِ بْنِ بَدْرِ

---

[53] Vâdıh es-Samed, *es-Sucūn ve eşeruhā fi'l-ādābi'l-'Arabiyye* (Beyrut: el-Muessesetu'l-Câmi'iyye li'd-Dirâsâti ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1995), 117.

[54] Lebîd b. Rabî'a, *Dīvānu Lubeyd b. Rabī'a*, thk. Hamdo Tammâs (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2004), 79.

[55] Ebu'l-Hasen 'Ali b. Muhammed b. el-Mutahhar el-'Adevî eş-Şimşâtî, *el-Envār ve maḥāsinu'l-eş'ār*, thk. es-Seyyid Muhammed Yûsuf (Kuveyt: Vizâratu'l-İ'lâm, 1977), 1/157, 158.

"Görmedin mi kişinin sabretmeyi aklından geçirmediği (zor) anda benim pek sabırlı bir kimse olduğumu."

"Ve *Huzeyfe'ye Havv Günü* ez-*Zenâib'de*[56] *esir düştükten sonra iyilikte bulunduğumu."*

"Eğer benden başkası onu esir alıp getiriyor olsaydı karşılığında istediği bir ömür yetecek birikim elde ederdi."

"Ama ben (onu serbest bırakmakla ona) iyilik yaptım. (Kardeşi) Hamel b. Bedr'e[57] *(ö. ?/?) (düşmanlarını sevindirme fırsatı vermeyerek) yaptığım bu eylemi o hak ediyordu."*

Beyitlerden 'Amr b. Kulsûm'un, Zubyânoğulları'nın lideri Hamel gibi hatırı sayılır bir şahsiyetin kardeşini fidye talep etmek yerine karşılıksız serbest bırakmak suretiyle kabileler arasında şöhret yakalama, saygınlık kazanma ve övülme arzusunda olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu tür davranışların, sahibine toplumun takdirini kazandıracağı muhakkaktır. Huzeyfe b. Bedr, 'Amr b. Kulsûm'un bu davranışını beyitlere yansıtmış ve minnet duygularını şu ifadelerle dile getirmiştir:[58] (Basît)

إِنِّي لَمُثْنٍ وَإِنْ كَانَتْ عَشِيرَتُهُ	خُزْرَ الْعُيُونِ عَلَى عَمْرِو بْنِ كُلْثُومِ
اَلْمُطْلِقِ الْغُلَّ عَنِّي بَعْدَمَا شَنَجَتْ	كَفِّي وَمَا ذَاكَ مِنْ عَمْرٍو بِمَكْتُومِ
إِذْ قَامَ مِنْ جُشَمٍ عُزْلٌ تُنَاشِدُهُ	قَتْلِي وَتَأْمُرُهُ بِالذَّمِّ وَاللَّوْمِ
فَاخْتَارَ مِنَّتَهُ عِنْدِي وَقَالَ لَهُمْ	كُفُّوا فَمَا مَنْ رَجَا عَفْوِي بِمَحْرُومِ
أَمْسَى حُذَيْفَةُ مَوْسُوماً وَأُسْرَتُهُ	بِالشُّكْرِ مَا اسْتَنَّ آلٌ فِي الدَّيَامِيمِ
إِنْ يَشْكُرُوكَ فَإِنَّ الشُّكْرَ مَكْرُمَةٌ	أَوْ يَكْفُرُوكَ فَمَا شُكْرِي بِمَذْمُومِ

"Aşireti 'Amr b. Kulsûm'e yan gözlerle baksalar bile elbet ona övgüler düzmekteyim."

"(Elimdeki bağ sebebiyle) avuç içim kasılmış iken bağımı çözen ('Amr b. Kulsûm'e). (Kaldı ki) bu davranış 'Amr b. Kulsûm'de bilinmeyen değildir."

"Cuşem kabilesinden sivil kimselerin kalkıp ondan beni öldürmesini istedikleri ve ona beni paylamayı ve azarlamayı emrettikleri sırada."

"İşte o an, bana iyilik yapmayı seçti ve onlara şunu söyledi: "Çekilin! Bağışlamamı uman kimse (benim katımda beklentisinden) mahrum kalmaz."

"Kervanlar geniş çölleri katettikçe Huzeyfe ve ailesi (her yerde 'Amr b. Kulsûm'e) teşekkür etmekle damgalandı."

"Sana teşekkür ediyorlarsa teşekkür onurlandırma demektir. Sana nankörlük ediyorlarsa teşekkürüm yerilecek türden değildir."

---

[56] ez-Zenâib, Necd bölgesinde yer alan üç tepeye verilen addır. Bk. 'Amr b. Kulsûm, *Dîvân*, thk. Emîl Bedî' Ya'kûb (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1991), 47.

[57] Şairin kardeşi Hamel b. Bedr, Zubyânoğulları kabilesinin lideridir. Bk. 'Abdul'azîz b. Muhammed el-Faysal, *el-Edebu'l-'Arabī ve tārīḫuh* (Riyad: Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1402), 88.

[58] Şimşâtî, *el-Envār ve maḥāsinu'l-eş'ār*, 1/158, 159.

Görüleceği üzere ‘Amr b. Kulsûm, hatırı sayılır konumdaki esirini fidye talep etmeden serbest bırakmak suretiyle amacına ulaşmıştır. Zira ıssız çöllerde yolculuk yapan kimseler ‘Amr b. Kulsûm'un bu eylemini gittikleri yerlerde saygıyla yad etmişler ve kabileler arasında yaymışlardır.

Esir alan tarafın okunan şiirden etkilenmesi durumunda da esirin serbest bırakıldığına işaret eden beyitlere rastlanmaktadır. Abdullah b. Suveyd es-Şudâ'î (ö. ?/?), Tağliboğulları ile es-Sudâ'oğulları arasında meydana gelen Vâdi'l-Ahramayn Günü Tağliboğulları'na esir düşmüştür. Abdullah, çatışmalar sırasında Tağliboğulları'ndan bazı kimseleri öldürmüştür. Bu sebeple Tağliboğulları'nın lideri ‘Amr b. Kulsûm, Abdullah’ı öldürme eğilimindedir. Abdullah, ‘Amr b. Kulsûm'den af dilemiş ve beyitlerde şunları söylemiştir:[59] (Basît)

مَا فِي رَبِيعَةَ مَرْجُوٌ وَلَا مُضَرِ ... أَوْلَى بِهَا مِنْكَ يَا عَمْرَو بْنَ كُلْثُومِ
إِنَّ الْأَرَاقِمَ لَنْ تَنْفَكَّ صَالِحَةً ... مُبَرَّئِينَ مِنَ الْفَحْشَاءِ وَاللُّومِ
مَا دَافَعَ اللَّهُ عَنْ عَمْرٍو مَنِيَّتَهُ ... فَاخْتَرْ فِدًى لَكَ بَيْنَ الْمَنِّ وَالْكُومِ

“Ey ‘Amr b. Kulsûm! (Yemin olsun ki) ne Rabî'a'da ne de Mudar'da (bağışlamaya) senden daha layık olan var."

"Erkek yılanlar çirkin eylemlerden ve suçlanmaktan uzak kaldıkları süre hala kabul görecektir."

Allah ‘Amr'dan ecelini uzak tutsun. Kurbanın olayım. (Canımı bağışlayarak) bana iyilik etmekle deve arasında bir seçim yap."

‘Amr b. Kulsûm, beyitlerden etkilenmiş ve Abdullah’a "Canını satın al!" demiştir. Abdullah da ‘Amr'ı memnun edecek miktarda fidye verme teklifinde bulunmuştur. ‘Amr ise: "Ben hem canını hem de teklif ettiğin miktarı kendi malımdan sana bağışlıyorum." karşılığını vermiş ve Abdullah’a hem binek hem de giyecek temin ettikten sonra onu serbest bırakmıştır.[60]

Esir alan tarafın esirin haline acıması durumunda da serbest bırakıldığına işaret eden beyitlere rastlanmaktadır. Temîmoğulları’na mensup bir grup ile Bekr b. Vâil kabilesi arasında Zubâle Günü çatışma meydana gelmiş ve Bekr b. Vâil kabilesinin zaferiyle son bulmuştur. Liderleri Bistâm b. Kays, ele geçirilen esirler arasında bulunan bir şahsın yaşadığı duygu yoğunluğunu ve annesinin muhtemel endişelerini bir gece vakti beyitlere yansıttığına kulak misafiri olmuştur. Şahıs, aynı zamanda beyitlerde Bistâm’ı övmekte ve kendisini serbest bırakması için şöyle demektedir:[61] (Kâmil)

فِدًى بِوَالِدَةٍ عَلَيَّ شَفِيقَةٍ ... فَكَأَنَّهَا حَرَضٌ عَلَى الْأَسْقَامِ
لَوْ أَنَّهَا عَلِمَتْ فَتَيْسُكُنَّ جَأْشُهَا ... أَنِّي سَقَطْتُ عَلَى الْفَتَى الْمِنْعَامِ
إِنَّ الَّذِي تَرْجِينَ ثَمَّ إِيَابَهُ ... سَقَطَ الْعِشَاءُ بِهِ عَلَى بِسْطَامِ
سَقَطَ الْعِشَاءُ بِهِ عَلَى مُتَنَعِّمٍ ... سَمْحَ الْيَدَيْنِ مُعَاوِدِ الْإِقْدَامِ

---

[59] Şimşâtî, *el-Envār ve maḥāsinu’l-eş‘ār*, 1/164, 165.
[60] Şimşâtî, *el-Envār ve maḥāsinu’l-eş‘ār*, 1/165.
[61] İbnu’l-Esîr, *el-Kāmil fi’t-tārīḫ*, 1/476.

"Üzerime titreyen bir anneye canım feda olsun. Zira o (anne üzüntüsünden) hastalıklara adeta davet çıkarmakta."

"Halbuki benim ihsan sahibi yiğit adamın eline düştüğümü bilseydi rahatlardı."

"Gecenin (karanlığı), ümit var olduğun hem sonra geri gelmesini (beklediğin kimseyi) Bistâm'ın (eline) düşürdü."

"Gecenin (karanlığı), onu müreffeh, eli açık ve (düşmanın) üstüne gitmeyi adet edinen (Bistâm'ın eline) düşürdü."

Beyitleri dinleyen Bistâm, esirin haline acımış ve "Yemin olsun durumunu senden başkası annene bildirmeyecektir." diyerek adamı derhal serbest bırakmıştır.[62]

Geçmişte yapılan iyiliğe karşılık olarak esirin serbest bırakıldığına delalet eden beyitlere de rastlanmaktadır. Cuşem kabilesine mensup bir grup ile Kinâneoğulları arasında yaşanan ez-Za'îne Günü Kinâneoğulları'nın meşhur süvarisi Rabî'a b. el-Mukeddem'in (ö. 558) mızrağı kırılmıştır. Bu durumu gören hasım şair Dureyd b. es-Sımme (ö. 630), Rabî'a gibi bir süvariyi öldürmeye gönlü razı gelmemiş ve canını bağışlamıştır. O sırada Rabî'a'nın eşi Rayta (ö. ?/?) da deve sırtında tahtırevandadır. Dureyd b. es-Sımme, Rabî'a'ya sağ salim uzaklaşması ve gerektiğinde kendisini ve eşini koruması için bir mızrak vermiştir. Bir süre sonra Kinâneoğulları, Cuşemoğulları'na baskın düzenlemiş ve aralarında Dureyd b. es-Sımme'nin de bulunduğu bazı kimseleri esir almıştır. Rabî'a'nın eşi Rayta, Dureyd'i tanımış ve şu beyitleri okumuştur:[63] (Tavîl)

سَنَجْزِي دُرَيداً عَنْ رَبِيعَةَ نِعْمَةً ... وَكُلُّ امْرِئٍ يُجْزَى بِمَا كَانَ قَدَّمَا

فَإِنْ كَانَ خَيْراً كَانَ خَيْراً جَزَاؤُهُ ... وَإِنْ كَانَ شَرّاً كَانَ شَرّاً مُذَمَّمَا

سَنَجْزِيهِ نُعْمَى لَمْ تَكُنْ بِصَغِيرَةٍ ... بِإِعْطَائِهِ الرُّمْحَ الطَّوِيلَ الْمُقَوَّمَا

فَقَدْ أَدْرَكَت كَفَّاهُ فِينَا جَزَاءَهُ ... وَأَهْلٌ بِأَنْ يُجْزَى الَّذِي كَانَ أَنْعَمَا

وَلَا تَكْفُرُوهُ حَقَّ نُعْمَاهُ فِيكُمُ ... وَلَا تَرْكَنُوا تِلْكَ الَّتِي تَمْلَأُ الفَمَا

فَلَوْ كَانَ حَيّاً لَمْ يَضِقْ بِثَوَابِهِ ... ذَرْعاً غَنِيّاً كَانَ أَوْ كَانَ مُعْدِمَا

فَفُكُّوا دُرَيْداً مِنْ إِسَارِ مُخَارِقٍ ... وَلَا تَجْعَلُوا الْبُؤْسَى إِلَى الشَّرِّ سُلَّمَا

"Rabî'a'ya yaptığın (iyiliğin) karşılığı olarak Dureyd'e iyilikle karşılık vereceğiz. Herkes yaptığının karşılığını bulur."

"İyiliğin karşılığı ise (yine) iyilik olur. Kötülük ise yerilmiş kötülük olur."

"Ona hiç de azımsanmayacak bir iyilikle karşılık vereceğiz. Sağlam uzun mızrağı (Rabî'a'ya) vermiş olması sebebiyle."

"Nitekim iki avucu (da) karşılığını bizde bulmuştur. O, iyilik yapmış olan kimsenin alacağı karşılığa layıktır."

---

[62] İbnu'l-Esîr, *el-Kāmil fi't-tārīḫ*, 1/476.
[63] Nuveyrî, *Nihāyetu'l-ereb fī funūni'l-edeb*, 15/285.

"Size yaptığı iyiliğin hakkına karşılık ona nankörlük etmeyiniz. Ağızlara sakız olacak (eleştirilere) meydan vermeyiniz."

"Hayatta ise zengin de olsa çulsuz da olsa bulacağı karşılıktan rahatsızlık duymamalı."

"(Dureyd'i esir alan) Muhârık'ın (vurduğu) zinciri Dureyd'den çözün. Sefaleti kötülüğe merdiven yapmayın."

Daha sonra şair serbest bırakılmıştır. Rayta tarafından kendisine kıyafet temin edilmiş ve gerekli yol hazırlığı yapıldıktan sonra sağ salim halkına ulaşması sağlanmıştır.[64]

2.6. Esiri Öldürme

Dönemin Arap şiirinde geçmişte öldürülenlerin intikamını almak amacıyla esir bireyin ölüm cezasına çarptırıldığına delalet eden beyitlere de rastlanmaktadır. Söz gelimi el-Livâ Günü şair Dureyd b. es-Sımme'nin kardeşi Abdullah (ö. ?/?), 'Absoğulları tarafından öldürülmüştür. Dureyd, kardeşinin intikamını almak amacıyla el-Ġadîr Günü 'Absoğulları'nın müttefiki Ġatafânoğulları'na baskın düzenlemiş ve Zu'âbe b. Esmâ (ö. ?/?) adındaki bir şahsı esir almıştır. Zu'âbe'nin yakınları Dureyd'e fidye karşılığında Zu'âbe'yi serbest bırakması yolunda teklif götürmüştür. Dureyd, teklife yanaşmamış ve kardeşi Abdullah'ın kanına karşılık Zu'âbe'yi öldürmüştür. Dureyd, bu durumu beyitlere yansıtmış ve şöyle demiştir:[65] (Tavîl)

قَتَلْنَا بِعَبْدِ اللَّهِ خَيْرَ لِدَاتِهِ وَخَيْرَ شَبَابِ النَّاسِ لَوْ ضُمَّ أَجْمَعَا
ذُوؤَابَ بَنْ أَسْمَاءَ بْنِ زَيْدِ بْنِ قَارِبٍ مَنِيَّتُهُ أَجْرَى إِلَيْهَا وَأَوْضَعَا
فَتًى مِثْلُ مَتْنِ السَّيْفِ يَهْتَزُّ لِلنَّدَى كَعَالِيَةِ الرُّمْحِ الرُّدَيْنِيِّ أَرْوَعَا

"'Abdullah'a karşılık akranlarının en iyisini öldürdük. Bir araya getirilseler halkın gençleri arasında (olan) en hayırlısını"

"Zu'âbe b. Esmâ b. Zeyd b. Kârib*'i (öldürdük.) O eceline gitti ve (ölüme) koşar adım yürüdü."*

"(O) cömertlik yolunda kılıç sırtı gibi salınan bir delikanlıydı. (Mızrak ustası) Rudeyne'nin elinden çıkmış mızrak dişleri gibi çekiciydi."

Esir birey canının bağışlanması için araya tanıdık kimseleri koysa bile bazı zamanlar yakarışları karşılık bulmamıştır. Örneğin Şeytel Günü el-Hâris b. Ka'boğulları tarafından Nasr b. Mu'âviyeoğulları'na düzenlenen saldırıda aralarında Hâlid b. es-Sımme (ö. ?/?) adındaki bir şahsın da bulunduğu çok sayıda adam öldürülmüştür. el-Hâris b. Ka'boğulları aynı zamanda bazı adamları da esir almış ve hasım tarafın mallarına ganimet olarak el koymuştur. Buna mukabil Nasr b. Mu'âviyeoğulları'nın müttefiki Cuşemoğulları karşı saldırı başlatmış ve el-Hâris b. Ka'boğulları'na mensup Zulkarn el-Hârisî (ö. ?/?) adındaki bir şahsı yakalamıştır. Hâlid b. es-Sımme'nin kanına karşılık Zulkarn'ın boynu vurulmak üzere iken o, bir zamanlar dostu olan Evs b. es-Sımme'nin (ö. ?/?) ismini haykırmış ve bağışlanması için etrafındakilere yakarmıştır. Ne var ki Evs, o an için orada

---

[64] Beşîr Yemût, *Şā'irātu'l-'Arab fi'l-cāhiliyyeti ve'l-İslām* (Beyrut: el-Mektebetu'l-Ehliyye, 1934), 56.
[65] İsfahânî, *Kitābu'l-aġānī*, 10/12; Dureyd b. es-Sımme, *Dīvān*, thk. 'Umar 'Abdurrasûl (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.), 131.

değildir. Cuşemoğulları, Zulkarn'ın yakarışlarına aldırış etmemişler ve kılıç darbesiyle boynunu vurmuşlardır. Evs, durumu öğrendiğinde "Benim ismimden medet uman bir adamı nasıl öldürürsünüz?" diyerek hem öfkesini ve üzüntüsünü dile getirmiş hem de eski dostu Zulkarn'ın ardından gözyaşları dökmüştür. 'Avf b. Mu'âviye (ö. ?/?) adındaki bir şahıs bu durumu beyitlere yansıtmış ve şöyle demiştir:[66] (Basît)

نُبِّئْتُ أَوْساً بَكَى ذَا الْقَرْنِ إِذْ شَرِبَا ... عَلَى عُكَاظٍ بُكَاءً غَالَ مَجْهُودِي

إِنِّي حَلَفْتُ بِمَا جَمَّعْتُ مِنْ نَشَبٍ ... وَمَا ذَبَحْتُ عَلَى أَنْصَابِكَ السُّودِ

لَتَبْكِيَنَّ قَتِيلاً مِنْكَ مُقْتَرِباً ... إِنِّي رَأَيْتُكَ تَبْكِي لِلْأَبَاعِيدِ

"Bana Evs'in bir zamanlar 'Ukâz'da birlikte içki yudumladığı (dostu) Zulkarn'a çabamın ötesinde çokça ağladığı yolunda haber ulaştırıldı."

"Biriktirdiğim bunca mala ve siyah dikili taşlarının üzerinde kestiğim kurbanlara yemin olsun ki sen, sana yakın bir maktule ağlayacaksın elbet."

"(Ama) ben (dönüşü olmayan) uzaktakilere ağladığını görmekteyim."

Esir bireyin yaşlı olması da öldürülmesine engel değildir. Nitekim Dâratu Me'sel Günü, Kilâb kabilesine mensup 'Utbe b. Şuteyr (ö. ?/?) adındaki bir şahıs, adamlarıyla birlikte Dabbe kabilesine saldırmış ve develerine el koymuştur. Bu sırada Husayn b. Dırâr ed-Dabbî (ö. ?/?) adındaki bir şahıs, henüz çocuk yaşta olan Ebû Zeyd el-Fevâris'i (ö. ?/?) öldürmüştür. Çocuğun Dırâr ismindeki babası intikamını almak üzere, halkını toplamış ve 'Amr b. Kilâboğulları'na saldırmıştır. Her ne kadar 'Utbe b. Şuteyr, kaçmayı başarsa da âmâ ve yaşlı olan babası Şuteyr, Dırâr'ın eline geçmiştir. Dırâr, yaşlı Şuteyr'e üç seçenek sunmuş ve ölümle tehdit ederek şöyle demiştir: "Ya oğlum Husayn'ı geri getirirsin ya da oğlun 'Utbe'yi kan karşılığı olarak bana teslim edersin. Ben de oğlunu öldürürüm. Yoksa seni öldüreceğim." Şuteyr: "Ölüleri diriltecek güce sahip olmadığımdan oğlunu geri getiremem. 'Âmiroğulları da bugün veya yarın ölmek üzere olan âmâ ihtiyara karşılık 'Utbe gibi genç bir süvariyi sana teslim etmeme razı gelmezler. O halde beni öldür." karşılığını vermiştir. Boynu vurulmak üzere iken sabi bir çocuğa karşılık öldürülmeyi kendisine yedirememiş ve "Ey 'Âmiroğulları! Bir sabiye karşılık ölüme sabırla gitmekteyim bilesiniz." diyerek bağırmıştır. Şuteyr'i kılıç darbesiyle öldürdüğü anlaşılan Şem'ale (ö. ?/?) adındaki cellat beyitlerde bu hadiseye işaret etmekte ve şöyle demektedir:[67] (Vâfir)

وَخَيَّرْنَا شُتَيْراً فِي ثَلَاثٍ ... وَمَا كَانَ الثَّلَاثُ لَهُ خِيَارَا

جَعَلْتُ السَّيْفَ بَيْنَ اللَّيْتِ مِنْهُ ... بَيْنَ قِصَاصِ لِمَّتِهِ عِذَارَا

"Şuteyr'e üçünde de seçme şansı olmadığı üç seçenek sunduk:"

"Kılıcı ensesine, perçeminin sarktığı alın bölgesine veya sakalın yan tarafına saplamak."

---

[66] İsfahânî, *Kitābu'l-aġānī*, 10/17.

[67] Ahmed b. Muhammed İbn 'Abdi Rabbih, *el-'Iḳdu'l-ferīd*, thk. Muhammed Sa'îd el-'Aryân (Kahire: el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kubrâ, 1953), 6/43.

Görüleceği üzere dönemin Arap toplumunda esir birey, geçmişte öldürülenlerin intikamını almak amacıyla bazı zamanlar öldürülmekte, canının bağışlanması amacıyla sunulan diyet ödeme teklifi ve koyduğu aracı dikkate alınmamaktadır. Yaşlı olması da öldürülmesine engel teşkil etmemektedir.

Sonuç

Çatışma ve savaşların sıkça yaşandığı Câhiliye devri Arap toplumunda özgür birey, yakalanma, kaçırılma, zorla alıkonma, tuzağa düşürülme ve üzerindeki borcu ödeyememe gibi durumlarda esir statüsüne geçirilmiş ve özgürlükleri kısıtlanmıştır. Esir birey, esir alan cihet tarafından işkence, katledilme, fidye karşılığında serbest bırakılma, esir alan cihetin lehine propaganda aracı olarak kullanılma, alnına çizik atılarak damgalandıktan sonra serbest bırakılma, geçmişte yapılan iyiliğe misliyle karşılık verme ve köle olarak kullanılma gibi farklı muamelelere maruz bırakılmıştır. Esir alan taraf, geçmişte öldürülenlerin intikamını almak amacıyla esirine dilediği türden işkence uygulamayı kendine hak telakki etmiştir. Esir bireyin acı çekmesi ve kan kaybından ölmesi amacıyla ana damarlarını kesmek, susuz bırakmak, sopayla dövmek, ateşe atarak diri diri yakmak, boğazını kesmek ve kılıçla boynunu vurmak belirgin işkence türleri arasındadır.

Öte yandan dönemin Arap toplumunda fidye tahsil etmek amacıyla insan avına çıkmak, baskınlara ve savaşlara sevk eden önemli ekonomik nedenler arasındadır. Fidyenin ölçüsü, sınırı ve kuralı olmayıp karşılıklı uzlaşmayla belirlenmektedir. Esirin sosyal konumu, yakınlarının ödeme imkânı ve esirlerle değiş tokuş yapılabilme durumlarına göre değişiklik arz etmektedir. Bazı zamanlar ahde vefa, geçmişte yapılan iyiliğe iyilikle karşılık verme, hatırı sayılır şahsiyeti onore etme, övünme, arabulucu koyma, fizikî özellik ve etkili konuşma becerisi gibi faktörler esirin karşılıksız serbest bırakılmasında etkili olabilmektedir. Bu durumda esirin alnına çizik atılmakta ve ileride övünme aracı olarak kullanmak amacıyla perçeminden bir parça kesildikten sonra serbest bırakılmaktadır.

Dönemin Arap toplumunda esir birey bazı zamanlar köle olarak çalıştırılmakta, başkasına hediye edilebilmekte veya köle pazarında satılabilmektedir. Bu statüdeki esirler Arapların sevmediği ziraat, inşaat ve alışveriş gibi beceri ve tecrübe gerektiren işlerde çalıştırılmaktadır. Civar ülkelerden Arap Yarımadası'na sevk edilen zenci ve beyaz tenli esirlere de rastlanmaktadır. Beyaz tenli esirler inşaat, ticaret ve ince işlerde beceri sahibi olduklarından zenci esirlere kıyasla fazla rağbet görmektedirler.

Günümüze ulaşan dönemin Arap şairlerine ait beyitlerde esir bireyin akıbetiyle ilgili bazı ipuçlarına rastlanmaktadır. Bu durum, esiri bağlama, hapsetme, kötü muamelede bulunma, fidye karşılığında serbest bırakma, karşılıksız serbest bırakma, öldürme ve duygu yoğunluğu şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Esir birey ele geçirildiği andan itibaren psikolojik ve fiziksel baskıya maruz bırakılmakta, itibarsızlaştırılmak ve kaçmasını önlemek amacıyla ip, zincir, pranga ve meşin gibi nesnelerle elleri veya ayakları sıkıca bağlanmakta, kuyu, hayvan barınağı ve az rastlansa da hapishane gibi izbe yerlerde gözetim altında tutulmaktadır. Bazı zamanlar elleri bağlandıktan sonra köle pazarına sevk

edilmekte, köle pazarında satılmakta, satın alan insaf sahibi kimse tarafından serbest bırakılmakta ve bu durum şairler tarafından övgü vesilesi yapılmaktadır.

Esir birey uzun süre yaya olarak yürütülme, zincirlenmiş halde kırbaçlanarak halka teşhir edilme, deveye bağlanarak yürütülme, yiyecek ve içecekten mahrum bırakılma, sopa ile dövülme, elini kılıç darbeleriyle kesme ve gözüne mızrak saplama gibi insanlık dışı işkence türlerine maruz bırakılmaktadır.

Esir alan taraf, fidye tahsil etmek amacıyla esirin hayatta kalmasına önem vermekte ve kaçırılma veya öldürülme ihtimaline karşı önlem almaktadır. Fidyenin ödeneceği bölgeye kadar boynundaki ve ayaklarındaki prangalarla esir yürütülmektedir. Talep edilen fidyenin ödenmemesi durumunda infaz edilmektedir.

Şair tarafından söylenen beyitler kabileler arasında süratle yayıldığından esir alan tarafın fidye talep etmek yerine şöhret yakalama, saygınlık kazanma ve övünme arzusuyla bazı zamanlar esir serbest bırakılmaktadır. Esir tarafından okunan övgü içerikli beyitlerden esir alan tarafın etkilenmesi veya esirin haline acıması ya da geçmişte yaptığı iyiliğe iyilikle karşılık verme arzusu gibi insanî gerekçelerle de esir birey serbest bırakılabilmektedir. Buna mukabil geçmişte öldürülenlerin intikamını almak amacıyla infaz da edilebilmektedir. Esirin bağışlanması için aracı koyması veya ileri yaşta olması infaz edilmesini durduramamaktadır.

Son olarak araştırma konusu beyitler daha çok kısa kesitler halinde olduğundan panik halindeki esir bireyin canını kurtarmak amacıyla fidye ödemeye razı gelmesi, esir alan tarafın yüreğine dokunacak türden övgü içerikli beyitler söylemesi veya kederli annesinin hüzün dolu muhtemel duygularını dile getirmesi ya da eski bir dosttan medet umması gibi hususlar ile teşbih, istiare, mecaz ve teşhis sanatlarının kullanımı dışında yaşadığı duygu yoğunluğu hakkında doyurucu ipuçlarına rastlanmamaktadır. Öte yandan ilgili beyitler dönemin Arap şiirinde sıkça rastlanan tavîl, kâmil, basît, recez, hafîf ve vâfir vezinleri üzerine kurgulanmıştır. Bu yönüyle de hem dönemin Arap şiir anlayışını yansıtacak hem de karanlık yönüne ışık tutacak mahiyette tarihî vesika konumundadır.

Kaynakça

Ahmed Mûsâvî-Sa'îd b. 'Abbâsiyye. "Tuḳūsu'l-İstimṭār fi'ş-Şi'ri'l-Cāhilī". *Mecelletu Makâlîd* Haziran:10 (2016).

Aladağ, Mehmet Şirin. "Câhiliye ve İslâm Döneminde İçerik-Dini ve Toplumsal Hayat." Yüksek Lisans Tezi, Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2014.

Altuntaş, Ramazan. "Nübüvvet Öncesi Câhiliye Toplumu." Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 1989.

'Amr b. Kulsûm. *Dīvān*. thk. Emîl Bedî' Ya'kûb. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1991.

A'şâ el-Kebîr, Meymûn b. Kays. *Dīvānu Meymūn b. Ḳays*. thk. Muhammed Huseyn. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1950.

Bağdâdî. 'Abdulkâdir b. 'Umar. *Ḫızānetu'l-Edeb ve Lubbu Lubābi Lisāni'l-'Arab*. thk. 'Abdusselâm Muḥammed Harûn. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, ts.

Bek, Muhammed Ahmed Câdu'l-Mevlâ vd. *Eyyāmu'l-'Arab fi'l-Cāhiliyye*. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1961.

Beşîr Yemût. *Şā'irāṭu'l-'Arab fi'l-Cāhiliyyeti ve'l-İslām*. Beyrut: el-Mektebetu'l-Ehliyye, 1934.

Bizra, Ahmed Muhtâr. *el-Esru ve's-Sicn fī Şi'ri'l-'Arab*. Dimaşk: Muessesetu 'Ulûmi'l-Kur'ân, 1985.

Cevâd 'Ali. *el-Mufaṣṣal fī Tārīḫi'l-'Arab Ḳable'l-İslām*. Bağdat: Câmi'atu Baġdâd, 1993.

Cevherî, İsmâ'îl b. Hammâd. *eṣ-Ṣıḥāḥ ve Tācu'l-Luġa ve Ṣıḥāḥu'l-'Arabiyye.* thk. Ahmed 'Abdulġafûr 'Attâr. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1956.

Dîrîze Sakkâl. *el-'Arab fi'l-'Aṣri'l-Cāhilī*. Beyrut: Dâru's-Sadâkati'l-'Arabiyye, 1995.

Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ. *Kitābu'n-Naḳāiḍ Naḳāiḍu Cerīr ve'l-Farazdaḳ*. thk. Halîl 'Umrân el-Mansûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1998.

Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr, el-Câhız. *Kitābu'l-Burṣān ve'l-'Urcān ve'l-'Umyān ve'l-Ḥūlān*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1991.

Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr, el-Câhız. *Kitābu'l-Ḥayavān*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Şeriketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbi'l-Halebî ve Evlâdihî bi Mısr, 1966.

Elûsî, Mahmûd Şukrî. *Bulūġu'l-Ereb fī M'arifeti Aḥvāli'l-'Arab*. thk. Muhammed Behcet el-Eserî. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısrî, ts.

Evs b. Hacer. *Dīvān*. thk. Muhmmed Yûsuf Necm. Beyrut: Dâru Beyrût, 1980.

Ezdî, 'Abdullâh Seyf Kâid. "Mu'âmeletu'l-Esīr fī Ḍav'i'l-Kitābi ve's-Sunne." Yüksek Lisans Tezi, Mekke: Câmi'atu Ummi'l-Kurâ, 1402.

Faysal, 'Abdul'azîz b. Muhammed. *el-Edebu'l-'Arabī ve Tārīḫuh*. Riyad: Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1402.

Fidan, İbrahim. "Cahiliye Şiirinde Kadın İmgesi". *Dinî Araştırmalar Dergisi* Kadın Özel Sayısı (2016).

Gökhan, Nur. *Cahiliye Toplumunda Kureyş Kadını*. Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2019.

Hamevî, Şihâbuddîn Ebû 'Abdillâh Yâkût b. 'Abdillâh. *Mu'cemu'l-buldān*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1977.

Harbutlî, Şukrân. "el-Esrā ve mu'âmeletuhum ḥattā nihāyeti'l-'aṣri'n-nebevī". *Dirāsātun Tārīḫiyye* 25:89, 90 (2005).

Hûfî, Ahmed Muhammed. *el-Ḥayātu'l-'Arabiyyetu Mine'ş-Şi'ri'l-Cāhilī*. Kahire: Matba'atu Nahdati Mısr, 1952.

İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. *Cemheretu'l-Luġa*. thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1987.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim ed-Dîneverî. *'Uyūnu'l-Aḫbār*. thk. Munzir Muhammed Sa'îd Ebû Şa'r. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 2008.

İbn 'Abdi Rabbih, Ahmed b. Muhammed. *el-'Iḳdu'l-Ferīd*. thk. Muhammed Sa'îd el-'Aryân. Kahire: el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kubrâ, 1953.

İbn Haldûn, 'Abdurrahmân b. Muhammed. *Muḳaddimetu İbn Ḫaldūn*. thk. Halîl Şehhâde ve Suheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2001.

İbn Sellâm, Muhammed el-Cumahî. *Ṭabakātu Fuḥuli'ş-Şu'arā'*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.

İbn es-Sımme Dureyd. *Dīvān*. thk. 'Umar 'Abdurrasûl. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.

İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasen 'İzzuddîn 'Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Kāmil fi't-Tārīḫ*. thk. Ebu'l-Fidâ' 'Abdullâh el-Kâdî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1987.

İsfahânî, Ebu'l-Ferec ʻAli b. el-Huseyn. *Kitābu'l-Aġānī*. thk. İhsân ʻAbbâs vd. Beyrut: Dâru Sâdır, 2002.

Kalkaşandî, Ebu'l-ʻAbbâs Ahmed. *Ṣubḥu'l-Aʻşā*. Kahire: Matbaʻatu Dâri'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1922.

Kaysî, Nûrî Hammûdî. *el-Furūsiyyetu fi'ş-Şiʻri'l-Cāhilī*. Bağdat: Mektebetu'n-Nahda, 1964.

Lebîd b. Rabîʻa. *Dīvānu Lubeyd b. Rabīʻa*. thk. Hamdo Tammâs. Beyrut: Dâru'l-Maʻrife, 2004.

Meydânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Mecmaʻu'l-Emṣāl*. thk. Muhammed Muhyiddîn ʻAbdulhamîd. Kahire: Matbaʻatu's-Sunneti'l-Muhammediyye, 1955.

Muhaymir Sâlih Mûsâ Yahyâ. *Riṣāu'l-Ebnā' fi'ş-Şiʻri'l-ʻArabī*. ez-Zerkâ': Mektebetu'l-Manâr, ts.

Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. ʻAbdulvehhâb. *Nihāyetu'l-Ereb fī Funūni'l-Edeb*. thk. Mufīd Kumeyha. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʻİlmiyye, 2004.

Sadruddîn ʻAli b. Ebi'l-Ferec b. el-Hasen, el-Basrî. *Kitābu'l-Ḥamāseti'l-Baṣriyye*. thk. ʻÂdil Suleymân Cemâl. Kahire: Vizâratu'l-Evkâf Lecnetu İhyâi't-Turâ el-İslâmî, 1987.

Sâlih Ahmed el-ʻAli. *Muḥāḍarātun fī Tārīḫi'l-ʻArab*. Bağdat: Matbaʻatu'l-Maʻârif, 1955.

Sukkerî, Ebû Saʻîd el-Hasen b. el-Huseyn. *Dīvānu'l-Huẕeliyyīn*. Kahire: ed-Dâru'l-Kavmiyyetu li't-Tıbâʻati ve'n-Neşr, 1965.

Şâyib Ahmed. *Uṣūlu'n-Naḳdi'l-Edebī*. Kahire: Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısriyye, 1994.

Şevkî Dayf. *Tārīḫu'l-Edebi'l-ʻArabī el-ʻAṣru'l-Cāhilī*. Kahire: Dâru'l-Maʻârif, 1960.

Şimşâtî, Ebu'l-Hasen ʻAli b. Muhammed b. el-Mutahhar el-ʻAdevî. *el-Envār ve Maḥāsinu'l-Eş'ār*. thk. es-Seyyid Muhammed Yûsuf. Kuveyt: Vizâratu'l-İ'lâm, 1977.

Tayyib ʻAbdullâh. *el-Murşid ilā Fehmi Eş'āri'l-ʻArab ve Ṣınāʻatihā*. Kuveyt: Dâru'l-Âsâri'l-İslâmiyye, 1989.

Vâdıh, es-Samed. *es-Sucūn ve Eṣeruhā fi'l-ādābi'l-ʻArabiyye*. Beyrut: el-Muessesetu'l-Câmiʻiyye li'd-Dirâsâti ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1995.

Yılmaz Mehmet. "Cāhiliye Devri Arap Şiirinde Tutsak Kadın Algısı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65:1 (2024).

Zeydu'l-Hayl et-Tâî. *Şʻiru Zeydi'l-Ḫayl eṭ-Ṭāī*. thk. Ahmed Muhtâr el-Bizra. Dimaşḳ: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1988.